

שאלה: מדוע ב"שמונה עשרה" כורעים ומשתחוים רק ארבע פעמים. איך זה?

תשובה: משתחוים בתפילה בברכת אבות ובברכת "מודים" (ברכות לד, א) תחילת כל ברכה וסוף כל ברכה. מבאר מהר"ל ("נתיבות עולם" נתיב עבודה, פרק עשירי) כי יש לנו שתי התייחסויות לפני הקב"ה, הוא אבינו והוא גם מלכנו. הוא אבינו שיצר אותנו. לא היינו כלום עד שהוא המציא אותנו בעולם. והוא גם מלכנו, שעשה לנו תמיד נסים ונפלאות, לכן אנו קנין שלו, כמו עבדים.

זו לשונו:

"לפיכך קודם שמזכיר השם שאז הוא קרוב אל השם יש לו לכרוע לפניו ולמסור נפשו אל השם יתברך כי אין נמצא עם השם יתברך שום מציאות והכל אפס זולתו יתברך, כי זה ענין הכריעה שהוא כורע לפניו שמוסר נפשו אליו ומבטל מציאותו אליו. וכשמזכיר השם עצמו יש לו לזקוף, כי מצד השם יתברך קיום כל הנמצאים והוא יתברך זוקף כפופים. ובכריעה זאת שהוא לפני הזכרת השם ובזקיפה שהוא זוקף כאשר מזכיר השם, בו נרמז כי כל הנמצאים הם נמצאים מאתו וממנו קיום שלהם ואצל השם יתברך הם אפס".

ומדוע כורעים בברכת מודים? עונה שם מהר"ל:

"ושני דברים הם. כי האב הוא סיבה לַבֵּן ואין הבן בשביל זה קנוי לו כמו העבד, אבל העבד הוא קנוי לאדון שלו והעבד בפרט כורע לפני אדונו שהוא שלו. ואלו שני דברים הם כנגד ב' דברים שאמר הכתוב (דברים ל"ב) 'הלא הוא אביך קִנְיָ', ועל זה הוא כל ברכת מודים שאנו נותנים הודאה אל השם יתברך שאנו שלו, ואין אנו מצד עצמינו שום דבר רק הכל להשם יתברך. ולפיכך אומר 'על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך' עכ"ל.

כמה יפה כתב ספר "תורת חיים" (נדפס לראשונה שנת 1644, של הרב אברהם שור, על בבא קמא ט"ז). זו לשונו: "ונראה לפרש, לפי שהוא ית' עושה חסד עם כל אדם בכל יום ובכל עת ובכל רגע, אלא שאין בעל הנס מכיר בְּנִיּוֹ; סבור 'עולם כמנהגו הוא נהג', ואינו מרגיש שכל פסיעה ופסיעה וכל תנועה ותנועה וכל נשימה ונשימה הוא ממנו יתברך שמו... והיה מן הראוי שיודה האדם ויברך בכל עת ובכל רגע על כל פסיעה ותנועה ונשימה, כמו שאמרו חכמים (בראשית רבה יד, ט) "כל הנשמה תהלל יה', על כל נשימה ונשימה חייב אדם להלל יה. וכל מי שאינו מעלה על לבו בכל רגע שהכל מאתו יתברך, אלא עולם כמנהגו נהג, הרי הוא ככופר בו. ולפי שהוא מן הנמנע שיעמוד אדם מן הבקר ועד הערב ויתן שבח והודאה על כל פסיעה ונשימה ותנועה, וכל שכן רוב בני העולם הולכים תמיד אחרי הבלי העולם הזה באסיפת ממון וכיוצא בזה... ולזאת המציאו אנשי כנסת הגדולה תקנה, ויסדו לומר בכל תפלה ערב

ובקר וצהרים ברכת הודאה ("מודים"), כדי שיכלול אדם בהודאה אחת את כל נשימות וחסדים ונפלאות שהוא יתברך עושה עמו בכל רגע, ויוצא ידי חובת כולן בבת אחת בהודאה אחת. ולזה יסדו לומר "מודים אנחנו לך וכו' על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך", דהיינו על כל נשימה ונשימה, "ועל נסיך שבכל יום ויום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים" וכו'. ולכך תקנו לשחות בברכה זו, כמנהג בשר ודם המודה לחבירו דבר, הוא שוחה ומנענע לו בראשו".

וכיצד כורעים? אמרו בגמרא (מסכת ברכות דף יב, א):
"המתפלל כשהוא כורע, כורע ב"ברוך". וכשהוא זוקף זוקף ב[אמירת ה]שם". וכן על פי דברי הזוהר (ח"ג רעא ע"ב) בעת אמירת מלת "ברוך" יש לכרוע בברכיים. [כי "ברוך" הוא לשון "ברכיים" – כך פירש מהרש"ל. הקב"ה מתואר כך בלשון נפעל "ברוך" כי כולם כופפים לפניו את ברכיהם].

ובאמירת מלת "אתה" יש לכופף הראש, כמה שהאדם יכול, אבל לא יותר נמוך מהחגור שבמכנסיו – כך כתבו הפוסקים. על שתי כריעות הללו כתב "משנה ברורה" (סי' קיג ס"ק יב) והעתיק מספר של"ה, וכן מספר "חרדים" (בן דורו של האריז"ל). ובאמת יש מקור לכך בגמרא (ברכות דף לד, ב) ומובא ברמב"ם (תפילה פ"ה ה"ג): "כריעה על ברכיים שנאמר 'מכרוע על ברכיו'". אמנם אין אנו משעינים את הברכיים על הרצפה, כי אין לעשות זאת על רצפת אבן. ודי לנו בכפיפה קלה. ומפורש בילקוט שמעוני (על תהלים ל"ה, רמז תשכג) "כל עצמותי תאמרנה... כריעת ברכיים בתפילה". ולכן כיון שהגמרא קראה לזאת "כריעה" (ברכות יב) והגמרא הגדירה זאת בברכיים (ברכות לד) כך יש לעשות.

אמנם רוב בני עדות המזרח נוהגים שכופפים את הגוף בעת אמירת "ברוך" [בלי פעילות בברכיים] וכופפים שוב את הראש בעת אמירת "אתה". כלומר שתי כפיפות דומות, אלא הראשונה קצת, והשניה עוד יותר, ובלי שום כפיפות ברכיים. מקורם ב"משנת חסידים" (של הרב עמנואל חי ריקי, רב זה חי בין 1687-1743 כלומר יותר מ-150 שנה אחרי אריז"ל) (תחילת ביאור אצילות דערבית, פ"א פסקא ב). מחבר "בן איש חי" ועוד פוסקים העתיקו דבריו. אבל באמת אין מקור לזה בדברי אריז"ל ("שער הכוונות", דרוש עמידה פ"ב, "פרי עץ חיים", פרק ששי) שם רק לימד אותנו מה מכוונים במחשבה ולא דיבר כלל כיצד נוהגים עם הגוף).

ובאמת אפשר שגם "משנת חסידים" התכוין כמו דברי הזוהר, למרות שלא השתמש במלת "ברכיים". המלים שלו "יכרע גופו" אפשר להבין "על ידי כפיפת הברכיים".

אבל בין לאשכנזים ובין לספרדים העיקר צריכה להיות הכוונה, לא המעשה החיצוני. ולכן יש לכוין כדברי מהר"ל שהבאנו, וכן לדברי "תורת חיים" שהבאנו.